

Educació alternativa: Moviments creatius cap a una obertura pedagògica

José Contreras Domingo*
Remei Arnaus i Morral**

Resum

Partint de la nostra pròpia experiència d'implicació en l'educació alternativa, hem aportat algunes claus del que aquesta proposta educativa representa avui. Darrera dels moviments i experiències d'educació alternativa hi ha un desig d'una educació respectuosa amb la infància, un desig molt vinculat en l'origen de moltes experiències a una maternitat lliure, és a dir, que sorgeix de la consciència íntima i de la necessitat de posar atenció i cura d'una mare amb la seva criatura i no de les imposicions d'experts, o dels patrons de criança socialment instal·lats. En l'actualitat, educació alternativa és més ampli que només escoles alternatives. Inclou altres experiències no escolars i l'expansió d'aquestes preocupacions i atencions als espais familiars. I també existeixen escoles públiques inspirades en enfocaments i propostes d'educació alternativa. El text recull algunes claus del que ha anat conformant aquest llegat pedagògic i acaba enunciant els trets essencials més comuns que es poden reconèixer en l'educació alternativa avui.

Paraules clau

educació alternativa, educació lliure, educar com a casa, maternitat lliure

Recepció original: 10 de gener de 2015

Acceptació: 29 d'abril de 2015

Hi ha una història vivent niuada en cada una i en cada un de nosaltres, formada per memòries, per afectes, per signes en l'inconscient; no crec que només tingui valor històric el que és a fora, el que un altre ha certificat, la famosa història objectiva.

Jo narro una història vivent que no rebutja la imaginació, una imaginació que enfonsa les seves arrels en l'experiència personal, història més vertadera perquè no esborra les raons de l'amor, no expulsa les relacions del seu procés cognitiu.

Mariri Martinengo, 2011

Més de deu anys d'un renaixement¹

Ara fa uns 10 anys que un de nosaltres va coordinar un número de la revista *Cuadernos de Pedagogía*² dedicat a escoles alternatives. Aquest número buscava fer visible, en el context de la pedagogia catalana i espanyola, tot un camp d'experiències escolars i de

(*) Professor titular del Departament de Didàctica i Organització Educativa de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. És coordinador del Grup de Recerca Consolidat ESFERA (Experiència, Saber i Formació d'Educadores i educadors-Recerca i Acció). Entre les seves últimes publicacions destaca *Investigar la experiència educativa* (coordinat amb Núria Pérez de Lara, Madrid, Morata, 2010). Adreça electrònica: jcontreras@ub.edu

(**) Professora titular del Departament de Didàctica i Organització Educativa de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. És investigadora de *Duoda Centre de Recerca* (UB). Entre les seves últimes publicacions destaca *La universidad fértil* (coordinat amb Anna Mª Piussi, Barcelona, Octaedro, 2010). Adreça electrònica: remeiarnaus@ub.edu

(1) Aquest article s'ha beneficiat de l'ajut concedit per la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona al Grup de Recerca ESFERA.

(2) «Otra educación. Otras escuelas: Experiencias alternativas». Monogràfic coordinat per José Contreras (2004).

bibliografia associada que en aquests moments tenia molt poca presència en la pedagogia acadèmica. L'impuls per promoure aquesta difusió va venir de la nostra pròpia sorpresa en fer aquest descobriment: com a professor i professora en el camp pedagògic universitari desconexíem aquest món escolar que semblava moure's per altres circuits de relació i difusió. En implicar-nos per motius personals en l'experiència d'una escola alternativa, vam començar a entrar en contacte amb tot aquest moviment. Un moviment que a la vegada se'ns representava com si estigués naixent –o renaixent– en aquell mateix moment. No obstant, aquell nou impuls creatiu ens mostrava, alhora, l'existència d'uns corrents subterranis de pedagogies, sempre vives, que emergien en experiències concretes en diversos llocs del planeta.

Arran de la publicació a *Cuadernos de Pedagogía*, es va posar en contacte amb nosaltres Jordi Mateu, un mestre de l'escola pública que estava buscant un altre escenari més creatiu i viu per a l'educació escolar. El que ens va posar de manifest en Jordi és que aquesta inquietud per altres formes d'educació escolar estava creixent a Catalunya. I no només en famílies que buscaven una altra educació per a les seves criatures, sinó també ho evidenciava el creixement d'iniciatives d'escoles alternatives, amb diversitat de modalitats i de visions respecte el que haurien de ser aquests espais i aquestes experiències d'educació. En Jordi ens plantejava com a inquietud la necessitat de buscar formes de relació per a recolzar-se, per a compartir i dialogar entorn els plantejaments i experiències que s'anaven desplegant. I, d'aquesta manera, donar suport i capacitat de materialització i de creixement a iniciatives educatives per a les quals no servien les referències convencionals: ni en la formació pedagògica, ni en les formes concretes de creació i desenvolupament d'una escola. Aquesta iniciativa d'en Jordi Mateu va ser la llavor per a la creació de relacions entre diferents projectes, educadores i educadors i famílies interessades. Tota una xarxa relacional que va conduir a la creació de la XELL – Xarxa d'Educació Lliure³.

En realitat, el que s'estava gestant a finals dels anys 90 i a començaments del 2000, i que ens sorprenia, era un context de transformació relacional i cultural que ja havia començat abans. Vist ara en perspectiva temporal, prenem consciència d'un encadenament de canvis en les pràctiques relacionals al voltant de l'educació que han donat lloc a diferents *creacions socials* (de Vita, 2012); creacions que, impulsades per la seva fertilitat, i no per una *pedagogia del capital*, com anomena l'autora, van fer germinar quelcom nou, un camí nou. Parlem d'un camí que, com tots els camins vitals, venia ja d'un recorregut anterior i senyalava trajectòries possibles. Les relacions que creem amb els recorreguts d'altres dones i homes són variats; a vegades poden resultar-nos indiferents i altres vegades ens poden tocar profundament. De la mateixa manera, entre les trajectòries que se'ns obren, podem escollir una ruta coneguda, o bé seguir-ne una altra de desconeguda en la qual es va aclarint quelcom amb el que connectes i que et va guiant íntimament.

Fa 20 anys, a l'espera de tenir el nostre fill, la Remei va realitzar un curs de preparació pel part a l'Hospital de Sant Pau, de Barcelona. La llevadora responsable del curs va obrir en aquestes sessions algunes qüestions en relació al part i a la primera criança que a la Remei li van cridar molt l'atenció i la curiositat. Se'ns va revelar a tots dos una novetat no prevista. Ens va portar a plantejar-nos pràctiques de criança que no teníem pen-

(3) Es pot consultar la web de la Xell: www.educaciolliure.org

sades abans. Per exemple, vam repensar la importància de l'alletament matern i tot el que comporta pel desenvolupament i el benestar psíquic, emocional i nutricional del bebè i per la mateixa relació mare-fill. La llevadora ens va recomanar, d'una manera especial, que si volíem més informació podíem assistir a les trobades de mares que s'organitzaven des de l'ACPAM (Associació Catalana per a l'Alletament Matern). I va ser així com les reaccions i sensacions íntimes que vam anar vivint i compartint ens van anar indicant un camí; un camí que de manera molt més intuïtiva percebia la Remei, ja que l'embaràs el vivia des de dins del seu ésser amb tot el que comporta aquesta experiència tan intensa.

Va ser a les trobades de l'ACPAM⁴ que se'ns va revelar un món desconegut. Ens va permetre veure tot un moviment de recolzament entre mares per sostenir la lactància materna i la permanent reflexió en relació a les necessitats vitals del nadó en la primera etapa de la vida. A les trobades de mares es parlava, també, de la importància del contacte amb el nadó a través del massatge infantil. Quan el nostre fill tenia dos mesos vam fer el curs de massatge coordinat per l'Anna Bachs. Tant les sessions d'intercanvi entre mares, com l'experiència de massatge ens van obrir un món d'inquietuds i reflexions. D'aquestes primeres experiències, la Remei havia escrit en un text aquestes paraules:

Se'm va desplegar una necessitat gran de connectar-me amb el sentit de ser mare des de mi, atenent i escoltant el que per a mi era i segueix essent important de la relació educativa amb el meu fill, compartit amb la meua parella. Amb l'Anna Bachs i també amb les mares de la Lliga de la Llet em vaig adonar com les creences, els tòpics i els protocols de molts experts estan interferint en les necessitats vitals i els desitjos bàsics i reals de les mares i dels seus fills i filles (Arnaus, 2006).

En veure l'Anna Bachs el nostre interès i preocupació per les qüestions que se'ns anaven despertant, ens va proposar fer el curs *Creixer con los hijos* amb Cristóbal Gutiérrez⁵. Va ser en aquest curs on ja vam començar a percebre més clarament una altra mirada d'acompanyar el creixement i l'educació als fills i filles, que ens va aportar amb el seu enfocament, estudi i experiència des del *Seitai*⁶. Això suposava repensar una altra mirada a la infància i al seu desenvolupament. Suposava afinar una escolta i una atenció al moviment espontani psico-corporal de la criatura que és la base de l'expressió de les seves necessitats vitals reals. Aprenent així a no interferir-les ni dirigir-les des de la mirada de l'adult. Això demana, ens demana als adults, entendre la intel·ligència d'un procés de vida que conté en sí mateix la seva pròpia manera orgànica de desplegar-se lliurement, creixent i desenvolupant-se a partir de la seva necessitat de relació amb el seu entorn. Tenir cura d'aquest procés vital és tenir cura de la salut de l'infant, en el sentit global d'organisme viu que creix en equilibri interior i exterior, des del respecte a les

(4) L'ACPAM està vinculat al moviment mundial de *La Lliga de la Llet* (www.lalligadelallet.org), una organització mundial de dones-mares fundada el 1956. Promou el recolzament a la lactància materna com una manera de criança que valora la maternitat i l'ajuda mútua entre mares.

(5) La proposta actual que fa del curs és la formació CAI, El Cuidado del Alma Infantil (www.fundacioncai.com).

(6) L'escolta del moviment espontani és una pràctica central del Seitai, paraula japonesa que significa «el cos es coordina» (Cap, tronc i pelvis). Es basa en una comprensió de la naturalesa humana des d'una mirada cultural i de salut que parteix de l'escolta i de la confiança en l'autoregulació del cos, posant en joc sempre la integració de les seves diferents dimensions: Orgànica, Psíquica-emocional, Física i Energètica. El seu creador va ser el japonès Haruchita Noguchi (1930-1976), i a través del seu deixeble Katsumi Mamine es va introduir a Barcelona fa més de 40 anys (www.seitai-cvp.com). El seu treball està recollit a diferents materials i sobretot al llibre *El Movimiento Vital* (Mamine, 2014). Aquesta formació també s'està extenent a les escoles lliures i en la preparació pel part i la criança i en la formació universitària; sobretot a través del treball de Magda Barneda, alumna des dels seus inicis de Katsumi Mamine, a la seva l'escola de Seitai, Espaidó (www.espaido.com).

seves necessitats primàries. Per això, la salut pot ressentir-se'n quan les decisions que prenen els adults no respecten o no atenen aquestes necessitats reals. Quan són desateses sistemàticament, l'infant, l'organisme, en primer lloc emmalalteix i a la llarga, per sobreviure, es protegeix i aprèn a renunciar a elles, o a trobar altres maneres per arribar a obtenir el que necessita.

Tenir cura de la criatura a partir sobretot de cultivar l'observació atenta no és gens fàcil degut als programes socioculturals dominants que tenim incorporats. Respectar la demanda de menjar, de son, de moviment, o d'atenció trenca amb tòpics, creences i protocols que es solen tenir com a referència, i que interfereixen en la connexió més íntima amb l'instint savi de la relació entre mare i criatura i en l'exploració d'una maternitat lliure. Respectar tot això requereix un treball personal i relacional constant d'entendre que les necessitats dels infants parteixen del seu propi desig i impuls, connectat amb necessitats concretes.

Durant la realització del curs vam començar a portar el nostre fill (als 9 mesos) a una guarderia i al cap de tres dies va emmalaltir per primer cop a la seva vida. Veient tot el que comentàvem al curs, vam decidir que el millor era treure'l de la guarderia. I vam trobar altres formes alternatives per atendre'l quan pel treball cap de nosaltres no podia estar amb ell. I quan tenia 18 mesos, junt amb una altra parella que va fer el curs i altres d'interessades, vam suggerir a Cristóbal que, junt amb la Begoña González, que era mestra i era la seva parella en aquell temps, creessin un espai infantil respectuós, tenint en compte la cura de les necessitats psíquiques, corporals i relacionals dels infants.

Aquest va ser el procés que va portar a la creació, en 1997, per part de la Begoña i el Cristóbal, de l'espai infantil lliure *La Casita (Cuadernos de Pedagogía, 1999)*⁷. I més endavant, el curs 2001-2002, els va portar a la creació de l'Escola Viva El Roure (González, 2004; Contreras i González, 2013), una escola per a nens i nenes de 3 a 12 anys, a la qual vam portar al nostre fill, fins als 12 anys.

Va ser precisament el 2001, gairebé al mateix temps que s'iniciés l'experiència de *El Roure*, quan vam tenir notícia d'un curs de Rebeca i Mauricio Wild que realitzaven a prop de Xàbia, a Beniarbeig (Alacant)⁸. Rebeca i Mauricio Wild havien creat a l'any 1977, «El Pesta», un centre experimental d'educació no-directiva. Sabíem de la seva existència pel primer llibre publicat per Rebeca Wild el 1999 *Educación para ser*. En aquesta obra explica els primers anys d'aquesta escola i de les bases pedagògiques en què es sustentava. Un

(7) *La Casita* va passar posteriorment a mans de la parella Pere Juan i Anna Bachs que cadascun, amb el seu recorregut, estaven molt en sintonia en aquest moviment de respectar processos de creixement de les criatures. *La Caseta*, al barri de Gràcia de Barcelona, segueix essent un referent d'espai lliure infantil de 2 a 6 anys.

(8) Un curs organitzat per Marien Fuentes i Javier Herrero, qui feia poc havien creat un espai d'educació lliure per als seus fills junt amb alguna altra família: «*Ojo de Agua*». Tal com ella i ell expliquen, coincideix amb el mateix impuls creatiu de El Roure, com també de molts altres espais que s'han continuat creant. Marien i Javier expliquen en la seva web: «*Ojo de agua*» nació en diciembre de 1999 cuando dos familias primerizas decidimos atrevernos a probar, a experimentar e investigar con los propios hijos el desarrollo de nuevas formas de relación con los niños. A partir de ahí nos vimos envueltos en una vorágine de información que se ampliaba y ampliaba sobre formas respetuosas de relación con los hijos. En ese proceso, visitamos varios proyectos alternativos en diversas partes del mundo. Con todo ese caudal de información finalmente nos decidimos a crear nuestro peculiar proyecto» (www.ojodeagua.es). Per a més informació, veure el reportatge d'Eva Terol (2015).

de nosaltres junt amb la Begoña i el Pere Juan amb algunes altres educadores de la Caseta vam assistir a aquest curs.

Aquell viatge va suposar la trobada amb noves sorpreses. En primer lloc, el curs dels Wild ens va obrir noves mirades i ampliava formes de tenir cura dels processos educatius a través dels ambients preparats i relaxats –és a dir, sense pressions– i de l'activitat espontània que s'hi dóna; i a través de l'observació i la comprensió, per part dels adults, del que en aquests ambients esdevé. I també, d'una manera més àmplia, la seva mirada es dirigia cap a la cura dels processos de vida; i en aquests processos tots hi estem implicats. Efectivament, tenir cura dels processos educatius no està al marge de preguntar-nos per allò fonamental que sosté la vida; ni està al marge de comprendre quelcom de com aquesta vida es desenvolupa segons la seva pròpia necessitat orgànica, com un tot integrat amb la part psíquica, física, orgànica i energètica. I tampoc no està al marge de preguntar-nos per quins ambients són els més adequats, quines qualitats de les relacions són necessàries per col·laborar en el moviment d'aquests processos de vida. Són aquestes reflexions i altres que els van portar a plantejar-se no només quins espais educatius específics els oferim a nenes i a nens, sinó quins ambients i relacions creem i cuidem com adults per a la pròpia vida, una vida en relació en la qual, com veiem, en són part important les pròpies filles i els propis fills. Els Wild, en el seu recorregut d'indagació, van anar desenvolupant cada vegada més consciència dels efectes perversos que tenen la vida estressada i sotmesa al sistema econòmic en què vivim i la seva interferència en el procés de vida. Aquesta sensibilitat i comprensió els va portar a crear i a promoure experiències d'economia alternativa, i noves formes de relació comunitària⁹.

En segon lloc, vam saber que aquest era el primer curs que feien els Wild a l'estat espanyol, però que ja portaven anys recorrent, en els mesos d'estiu, diferents països de l'Europa Central (fonamentalment a Alemanya, Suïssa i Àustria). Vam descobrir que existien un gran nombre d'experiències d'educació alternativa en molts països europeus¹⁰. Els Wild oferien cursos a diferents escoles alternatives per recolzar-les, sobretot en la utilització del material específic per a ambients preparats. Aquest material base suposava maneres alternatives d'aprenentatge de matèries bàsiques com les matemàtiques¹¹ i d'altres. També els viatges els suposaven uns ingressos que els permetia desenvolupar el seus projectes educatius i comunitaris a l'Equador. A partir d'aquesta estada a Alacant van incorporar, a les seves visites europees habituals, a Catalunya i a Espanya¹².

(9) El treball de Rebeca i Mauricio Wild és una obra ja extensa, reconeguda per les seves aportacions en l'educació lliure i no-directiva i pels seus nous estils de vida, que també cada vegada més es van generalitzant a més llocs del planeta. Aquest recorregut i fonts d'inspiració dels Wild es troba recollit a la obra de Rebeca Wild, (1999, 2003, 2006, 2009, 2011). Es pot veure a Vimeo el reportatge del Pesta. (<http://vimeo.com/4211517>).

(10) Es pot veure, com a exemple, Eberhart i Kapelari (2010), per al cas d'Àustria, i Carnie (2003) per a Gran Bretanya. Un recorregut per diverses escoles alternatives arreu del món es troba a Gribble (1998). Es pot consultar l'apartat «Para saber más» del monogràfic de *Cuadernos de Pedagogía* de 2004 abans citat.

(11) A partir, sobretot, dels materials de matemàtiques creats per Maria Montessori.

(12) A part de visitar i recolzar diferents escoles alternatives a Catalunya, a través del contacte amb Carles Parellada, es va desplegar tot un moviment de difusió important de les seves aportacions educatives a través de les conferències i cursos a l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona, del 2006 al 2011.

Una altra de les sorpreses, i en el fons no tant sorpresa, del curs d'Alacant, va ser trobar-nos que les i els assistents eren mares i pares, no només educadores i educadors, de diferents llocs d'Espanya i Catalunya. El desig de qui participava en el curs era clar: compartir una altra educació possible; conèixer experiències d'educació alternativa que s'estiguessin iniciant en aquests moments, o el desig de compartir preguntes, inquietuds de com iniciar projectes educatius diferents. També per part de les mares i les famílies que hi assistiren, buscaven noves formes de preguntar-se per la criança com a pràctica de relació des del respecte a les necessitats de desenvolupament de les criatures. En molts casos els processos eren similars al nostre, i destaquem la claredat i la decisió que mostraven algunes mares que ja havien viscut el part natural i que a partir d'aquí, junt amb les seves parelles, se seguien preguntant com cuidar de l'educació de les seves filles i fills tant a casa com fora d'ella, creant espais alternatius, o implicant-se en la creació de noves escoles. No per casualitat el nucli de famílies que estava naixent a la zona de Xàbia –i que més endavant es va concretar en la creació de l'escola Ojo de Agua– era una conseqüència de la maternitat Aquari, on es preparava per al part natural¹³. La pregunta per a l'educació naixia de la pregunta per les formes de cura de la gestació, del part i de la primera criança, en el desig de continuar una manera d'educació (escolar o no) que fos sensible a allò que algunes mares estaven experimentant: mantenir i tenir cura d'una relació d'escolta viva i present a les necessitats de les seves criatures com a manera de cuidar i viure el vincle materno-filial.

El fet de no voler medicalitzar el part havia portat algunes mares, com un moviment intuïtiu, a iniciar un recorregut de preguntes i experiències sobre l'educació, la salut, l'alimentació, etc. de les seves filles i fills, que sortien dels camins més convencionals. Algunes mares i famílies havien començat aquest recorregut abans, movent-se en altres trajectòries de vida, en altres models de relació amb la vida. Canvis de vida que conduïen també a altres sentits del desenvolupament, del creixement i de l'acompanyament de criatures i joves.

Si hem explicat aquesta història vivent, que ens va conduir a interessar-nos per l'educació alternativa i de com es va iniciar amb nosaltres aquest moviment, és perquè ens adonem que revela algunes qüestions interessants, més enllà de la nostra pròpia experiència. Les sorpreses de què hem parlat suposaven per a nosaltres que quelcom nou s'estava iniciant; i també que això nou connectava amb processos de més llarg recorregut en les vides d'altres. Es tractava d'experiències educatives en diferents llocs i amb diferents històries. I alhora, es tractava d'un moviment més ampli que no només una visió escolar alternativa. Era i segueix essent, i cada vegada amb més sentit i força, un moviment arrelat amb enfocaments i pràctiques creatives diferents en molts ordres de la vida personal i relacional al mateix temps. Tenir cura de sí, tenir cura de les filles i dels fills i tenir cura de la vida i de les relacions. Aquest desig és el que impulsa un buscar pràctiques de vida fèrtils i respectuoses amb una mateixa, amb un mateix. Pràctiques de vida menys tecnificades, menys fragmentades, menys intervencionistes, més

(13) En aquests anys es creava també a Catalunya la Casa de Naixements Migjorn, fundada el 2000 per la metgessa i obstetra Montserrat Català, molt implicada en el feminisme i compromesa a recolzar la llibertat de parir de les dones. A Migjorn, a part d'acollir els parts en un context respectuós i amorós, disposen d'un equip que té cura dels grups de criança per a acompanyar a mares i pares a comprendre el procés de desenvolupament i necessitats de les criatures. D'aquí van sorgir famílies que es plantejaven espais educatius alternatius per a les seves criatures. Més informació: www.migjorn.net i també el llibre (*Migjorn Casa de naixements*, 2010).

orgàniques. I aquestes inquietuds i moviments es concreten en el desig de crear o d'unir-se a experiències d'educació alternativa.

En tot aquest procés, ha estat molt important l'experiència de moltes mares d'escoltar la seva pròpia connexió interna amb elles mateixes, amb el seu cos i amb el que aquest sentiment orgànic els comunicava. I alhora també d'escoltar el seu vincle amb les seves criatures i allò que els hi expressava com a saviesa intuïtiva sobre l'atendre a les necessitats de les seves filles i dels seus fills; i el seu desig sentit i més o menys elaborat d'una maternitat lliure (és a dir, que no respon als patrons socialment establerts, sinó que busca el seu propi sentit en connexió íntima). Tot això conduïa a aquestes mares, junt amb les seves parelles que es deixaven orientar per elles, a una recerca d'altres espais educatius per a la criança i l'educació dels seus fills i filles.

Aquesta recerca no sempre obeïa a un pla, sinó a l'escolta d'un desig profund amb una necessitat viva de concretar-se. Normalment allò que ens anàvem trobant i allò que hem experimentat al llarg de tots aquests anys és que la inquietud per una altra educació i per altres espais escolars generalment no sorgia tant d'una ideologia –si per ella s'entén un corpus organitzat de pensament a priori sobre la vida social i política– sinó d'una inquietud que respon al desig de crear quelcom nou, que respon més aviat a necessitats sentides per sostenir una relació de criança i d'acompanyament a les criatures que sigui curosament respectuosa.

Aquesta necessitat i aquest desig són a la vegada quelcom que sempre ha existit i quelcom que representa, en el nostre temps, una certa novetat. Precisament, en la nostra història hem pogut viure aquesta confluència: a finals del segle xx i començaments del XXI estem vivint el que podríem anomenar un *ambient propici* en el qual certes preocupacions educatives i maneres de ser dones i de ser homes s'estan vivint de manera nova a com s'havien viscut fins aleshores. Tot això es pot percebre en la necessitat d'obrir i expandir més horitzons de llibertat i d'escolta interior de les dones; en la necessitat d'una vida més respectuosa amb la naturalesa i amb el medi ambient; en una època en què visions de la salut integral, com a ingredient important a cuidar, s'estan fent més presents –no separant el món psíquic d'allò orgànic, entenent el cos d'una manera no fragmentada i buscant formes de tenir cura de sí i de la capacitat de regeneració–. És una època en la qual s'estan creant formes d'economia no consumista, en què apareixen altres inquietuds sobre la vida social i comunitària i també és una època en què el desig d'una nova vida política que inclogui noves relacions de reconeixement de disparitat entre dones i homes es fa patent (Rivera Garretas, 2005), etc. En aquesta sensibilitat del present, no és estrany que també hagin aparegut noves necessitats educatives i noves creacions socials al voltant de l'educació.

Per suposat, molts d'aquests ingredients no constitueixen el corrent principal de la nostra societat; per això segueixen essent «alternatives». Tot i que aquesta alternativa avui en dia circula no només com a realitat als marges del sistema dominant, sinó també circula traspasant-los inspirant nous projectes i també, en general, com a una inquietud, un desig, una pregunta, una orientació, una informació¹⁴.

(14) Per exemple, TV3 i TVE han realitzat en aquests últims anys alguns reportatges i entrevistes en relació a les escoles alternatives. També en els diaris hi han aparegut diferents notícies, comentaris i articles de fons. Un exemple recent és el text del diari *El País*, en data 10/02/2015 on es referencien diferents vídeos i documen-

Fils conductors

En el que hem anat exposant fins ara hem assenyalat algunes qüestions de fons sobre el que avui en dia suposa l'educació alternativa. I hem senyalat on percebem el seu autèntic i profund sentit alternatiu, com a novetat del present. Potser aquesta «novetat» sempre ha existit, tot i que no sempre s'ha sabut nomenar, o no sempre l'hem sabut reconèixer.

Per exemple, en moltes experiències a finals del segle XIX i en el primer terç del segle XX, es pot apreciar el desig de trobar modalitats escolars més obertes i experimentals, quan encara no s'havia consolidat el model d'escola graduada ni les estructures burocratitzades dels sistemes educatius. Aquesta inquietud té com a impuls, en moltes ocasions, una observació acurada de les nenes i nens i de la manera en què exploren el món i aprenen d'ell, o dels ambients que necessiten com els entorns naturals per a créixer i aprendre, o de la necessitat de llibertat i no de coacció o pressió per a un creixement sa i equilibrat. Així també es produeix en un moment en el qual el pensament llibertari està influïent no sols a l'educació, sinó com a inquietud de noves formes de relació social i política i nous experiments de vida comunitària¹⁵.

En les experiències que neixen en els 60 i 70, una altra època propícia, hi ha un ambient predominant de crítica a la institució escolar i a l'autoritarisme a l'educació, així com també a altres contextos socials, patriarcals i institucionals autoritaris (com per exemple el moviment molt potent a Europa de l'Antipsiquiatria). Aquesta crítica es produeix com a rebuig a les relacions autoritàries en general i al control institucional sobre les vides de les persones. Moltes experiències neixen en aquest context de cultiu, buscant crear altres espais educatius no autoritaris, no directius. A la vegada, és un moment de moviments socials i polítics, de desitjos d'invençió de noves formes de vida (comunes, etc.), de re-descobriments i re-significació de la pròpia relació amb el cos (i de la sexualitat). I en termes pedagògics és una època en la qual s'estan desenvolupant, propostes de cura de la infància i d'ensenyança que parteixen del respecte, de l'observació a les criatures i de la seva lliure experimentació, a partir de les seves experiències quotidianes i de la seva relació amb el seu entorn i amb el seu propi cos (Jean Piaget, Célestin i Elise Freinet, Emmi Pikler, Maria Montessori, Bernard Aucouturier...). Una època en què apareixen moltíssimes experiències d'escoles alternatives per tot el món (no tant en el nostre entorn, si bé, sí que apareixen experiències de creacions d'escoles influenciades per aquests corrents que aprofiten la laxitud normativa del final de la dictadura espanyola i els inicis de la transició)¹⁶. I també és una època d'expansió de pensament i literatura en relació a aquestes experiències (en especial als EUA).

tals sobre Escoles Alternatives. Vegeu http://verne.elpais.com/verne/2015/02/05/articulo/1423157679_708273.html, consultat el 22 de març de 2015. I també, en el context acadèmic, el recent llibre de Jaume Carbonell (2015) dedicat a les Pedagogies del segle XXI, li dedica un capítol a «Las pedagogías libres no directivas».

- (15) Sense ànim de fer un recorregut complet d'experiències i literatura, recordem l'escola Yasnaia Poliana, creada per Tolstoi (2003), la multitud d'escoles alternatives que va documentar John Dewey juntament amb la seva filla Evelyn (Dewey, 1918). Les escoles experimentals que s'anaven creant per tota Europa (documentades per Lorenzo Luzuriaga, 1924; 1925). Les escoles a l'aire lliure. La influència de Maria Montessori. L'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Summerhill.
- (16) D'aquests anys són l'escola O Pelouro, a Galícia (www.opelouro.org) i Paideia, a Extremadura (www.paideiaescuelalibre.org). Aquí podríem parlar també del Moviment d'escoles públiques actives i ca-

És interessant observar com en aquesta literatura, escrita sobretot pels creadors i per les creadores d'aquestes escoles –com a relats reflexius a partir de l'experiència quotidiana, com és el cas de l'obra de Georges Dennison (1972)–, pot apreciar-se no ja tant el discurs crític a l'escola convencional, sinó un gran amor i respecte per les criatures, o la necessitat que van sentir de pensar i crear noves relacions com a adults amb la infància, o el desig d'atendre, escoltar i acompanyar les necessitats profundes de nenes i nens, i d'oferir-los un entorn suggeridor per a què el seu propi impuls vital de relació amb el món en sortís enfortit (David Gribble, 1998, 2004). Efectivament, més enllà de la crítica o el rebuig a allò existent, el que compta és la capacitat de creació acurada d'altres noves formes i relacions educatives. Per això, les experiències sòlides van ser les que van estudiar i van tenir cura dels espais i ambients que van crear per a la infància, les que van aprofundir en les relacions adequades que protegissin el creixement en llibertat, i les que pensaren i observaren les experiències que els oferien a les criatures orientades pel seu amor i respecte cap a elles (Allen Graubard, 1981, Claire V. Korn, 1991). I moltes de les escoles que van néixer i es van consolidar en aquests anys segueixen conservant una gran vitalitat i segueixen essent un referent fonamental en l'actualitat (David Gribble, 1998, 2013).

Normalment, en relació a aquestes experiències, solem saber més dels impulsos creadors de qui les van promoure, que no dels anhels de les mares i pares. Tot i que en els relats de la creació d'algunes d'aquestes escoles (Mary Leue, 1992; Chris Mercogliano, 1998; Rebeca Wild, 2003), ja hi trobem un fil conductor clau de molts projectes en l'actualitat: en ocasions, ja en els anys 60 i 70, algunes d'aquestes escoles van néixer de la necessitat i del desig per part de qui les van impulsar, de crear espais educatius per a les seves pròpies filles i fills. Aquesta iniciativa no sempre naixia d'una convicció prèvia per a una educació alternativa, sinó a partir de l'observació del malestar del seus fills i filles, o directament del rebuig i resistència que manifestaven davant les experiències escolars que estaven vivint, i de la dificultat (o impossibilitat) de trobar una altra escola que procurés atendre el benestar d'aquestes criatures. Aquestes circumstàncies suposaven el nucli inicial de projectes que creixien amb la col·laboració d'altres mares i pares (també preocupats pel malestar dels seus fills en les escoles convencionals) els quals anaven implicant-se, fins que aquests espais anaven trobant i definint una orientació pedagògica, uns recursos materials i una manera de funcionament.

És també en aquesta època quan, amb l'impuls i assessorament de John Holt (1981; John Holt i Patrick Farenga, 2003), van començar algunes famílies d'Estats Units a desescolaritzar els seus fills i a assumir per elles mateixes aquelles esferes de l'aprenentatge que normalment han assumit les escoles. Aquestes experiències de *homeschooling*, o de creació d'espais educatius des de la iniciativa particular de les famílies, en aquests moments de la seva aparició, responia també a un moviment de l'època que representa un altre dels fils conductors que podem reconèixer en l'actualitat: no delegar ni tecnificar aspectes de les vides personals i dels processos comunitaris. La crítica d'Ivan Illich (1981) a allò que va anomenar com a professions inhabilitants (*disabling professions*), per allò que aquestes suposaven de pèrdua de control dels propis processos vitals, al perdre la capacitat de reconèixer les pròpies

talanes que sorgeixen en aquest context a Catalunya, on l'eix central era la mirada a les criatures com a protagonistes dels seus aprenentatges i l'aprendre en llengua materna i a partir de l'experimentació per la influència pedagògica que estem comentant en aquests temps.

necessitats i d'atendre-les per si mateixos (sotmesos a interessos de control comercial, econòmic, burocràtic, ideològic, i polític), representava l'elaboració intel·lectual d'un moviment social cap a altres formes de vida. L'aparició d'experiències i formes de pensament que buscaven recuperar aquestes capacitats perdudes de la gestió d'aquests processos, atenent a les pròpies necessitats d'una manera més natural i més orgànica, ens porta fins a avui. Un present amb noves pràctiques i pensaments (en relació a la cura de sí, a l'ecologia, i a maneres de viure més senzilles, amb ritmes més lents, més sostenibles¹⁷) pràctiques que pretenen també evitar els problemes i el malestar que les pròpies professions i les seves institucions acaben generant. De fet, en els seus inicis, les idees de John Holt no van buscar promoure que les famílies es fessin càrrec dels aprenentatges escolars, sinó que va ser aquesta la sortida que van trobar davant la impossibilitat per a moltes famílies de trobar una escola que respectés als seus fills i filles i no interferís el seu aprenentatge vital. Moltes experiències, com explica amb precisió Georges Dennison (1972), el que buscaven era crear espais escolars que no estiguessin supeditats a la gegantesca maquinària burocràtica i despersonalitzada que estaven creant els sistemes educatius.

Darrera d'aquests fils conductors hi ha la inquietud de moltes mares per la criança de les seves filles i fills, com hem esmentat. En aquests anys 60 i 70 també ha començat una consciència nova de les dones per altres maneres de relació amb si mateixes i amb el món. Aquests processos i pràctiques d'autoconsciència de molts grups de dones es van originar en aquests temps a diversos llocs del nostre país, d'Europa (Librería de Mujeres de Milán, 2006) i Estats Units (Colectivo de Mujeres de Boston, 2000). Aquest moviment ens mostra no només un descrèdit a les institucions del patriarcat, sinó també un horitzó més enllà d'ell, i ha estat un llegat que moltes dones mares hem recollit als 90s i en l'actualitat. És un llegat de pensament i pràctiques de relació que visibilitzen i aprofundeixen en un sentit de la vida d'arrel més femenina, en estar les dones, en general, més connectades amb la cura de la vida i de les relacions i amb la intel·ligència de l'amor (Luisa Muraro, 2013). La maternitat comença a ser pensada com a una experiència que orienta molts aspectes de les relacions humanes, pels quals moltes mares busquen una educació per a les seves criatures que, més enllà de la llar, s'inspiri en les formes d'atenció i cura que una mare té per a elles. Si, com sabem, són normalment les mares qui solen ocupar-se de sostenir el teixit relacional a les cases, les relacions amb les seves criatures i qui solen estar més atentes al seu estat de salut, de benestar emocional; són també, generalment, les que d'una manera més implicada en segueixen el seu procés escolar, i les qui solen mantenir la relació amb les mestres; són elles, les mares, qui tenen una cura singular d'organització i gestió de la casa, etc.... I, per tant, no és difícil entendre que siguin elles qui estan darrera de moltes decisions sobre altres formes d'educació per a les seves criatures.

L'alternativa pedagògica avui: 'Educar com a casa'

A partir del que hem anat explicant, podem reconèixer en l'actualitat un impuls educatiu que neix amb aquestes experiències vitals i que ha anat germinant i sostenint nous sentits i noves pràctiques educatives i escolars. Aquestes pràctiques, com dèiem, més

(17) Pràctiques i pensaments que si bé estant especialment presents en l'educació alternativa, travessen avui en dia la societat en general i les podem trobar en l'actualitat com a preocupacions i com a propostes per a l'escola en general. Veure les obres de Carl Honoré (2008), Joan Domènech (2009).

en consonància amb una visió més respectuosa i amorosa amb les criatures, i que ha anat filtrant i transformant moltes visions en relació a la cura de la vida (Nel Noddings, 1984), tenen en el seu origen el sentit de la maternitat lliure i l'obra de civilització en femení (Diotima, 1987; Luisa Muraro, 1994; Llibreria de Dones de Milà, 1996). Parlem d'una obra de civilització que reconeix la creativitat de les mares i de les dones en general, les quals, en tots els temps, han estat al servei de la vida, deixant un llegat, de generació a generació, de cura de la vida, dins la complexitat i dificultats de cada vida humana en el seu context cultural i social viscut. Parlem de pràctiques relacionals quotidianes que el feminisme del segle xx les ha reconegut com a un guany polític i les ha nomenat, com han fet un grup d'investigadores de Duoda¹⁸, *pràctiques de creació i recreació de la vida i de la convivència humana*, i que són el fonament de *la política de les dones*¹⁹, a disposició de totes i tots. Són pràctiques que han travessat el cercle de la llar per inspirar pràctiques educatives (com també en altres àmbits del món del treball en general), més enllà de l'espai domèstic. Quan les pràctiques educatives han sortit dels espais instituits dels sistemes educatius formals (on segueix pesant la lògica patriarcal i capitalista, tot i que també ja hi passen més coses fora d'aquesta lògica), és més fàcil trobar experiències en què l'educació ha agafat la inspiració en allò que una mare, en general, sap del desenvolupament d'una criatura i per a acompanyar-la en la seva obertura al món. D'aquesta manera les criatures transiten entre la llar i altres espais educatius amb un acompanyament que posa l'atenció a no produir fractures emocionals, tenint cura de les transicions que els permetin obrir-se a noves experiències, exploracions, descobriments del món i de la cultura, sense sentir-se desprotegits, sense perdre la seva connexió interna. És en aquest sentit que el director de la Caseta reconeix: «Som una continuïtat de la criança, de la família...»²⁰.

Aquest tipus d'acompanyament i de transicions entre el fora i el dins de la casa, és el que hem volgut reconèixer amb l'expressió «*educar com a casa*». L'escola inspirada en la casa pretén ser un lloc que t'acull, un lloc en el qual créixer i aprendre es troben en sintonia amb l'experiència de viure, de sentir-se vius; un lloc on, dins la complexitat de les vides humanes, les relacions properes i els afectes no s'amaguen. L'escola com la casa és un espai on viuen i conviuen criatures i adults amb circumstàncies, edats i característiques diferents, i on totes poden tenir un sentiment de pertànyer i un sentit propi de sí; l'escola-casa com a lloc compartit i propi, on el viure i l'aprendre no es solen separar, on el que s'aprèn, en general, no es desconnecta del propi sentit, de la pròpia intimitat, dels afectes i les emocions –tant el que es viu com a agradable, o com desagradable. On també es reconeix el moviment espontani del cos i el seu impuls amb ganes de realitzar-se. És la imatge de *la casa*, recreada per la maternitat lliure, la que serveix d'inspiració per a la continuïtat de la tasca educativa, com a lloc per al creixement de les

(18) Duoda Centre de Recerca de Dones de la Universitat de Barcelona, creat el 1982 (www.ub.edu/duoda/). Promou i divulga el pensament i la pràctica des del sentit lliure de la diferència sexual de ser dones i homes al món.

(19) Anomenada també *política del desig* (Lia Cigarini, 1996) i *Política en primera persona*, «la que actua partint de sí, sense representants, i és portadora d'una veritat per part de qui la fa» (M. Milagros Rivera Garretas, 2005, p. 164); Vegeu també Anna M. Piussi (1999). Partir del desig, partir de sí en primera persona, llibertat relacional, la cura per la vida i la convivència, etc., són aspectes centrals que podem trobar en molts projectes d'educació lliure i alternativa, i també són aspectes que es poden trobar, en certa mesura, en relacions de mestres que les estant portant a l'escola cada dia.

(20) Extret del documental *La Caseta projecte Educatiu. Un espai de relació i creixement*, 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=UKD8ZQA0tY8&feature=youtu.be>).

criatures, com a espai acollidor i amable per a elles i per sentir-s'hi a gust, acollint la intensitat de la vida amb totes les seves manifestacions i contrarietats.

Amb aquesta expressió, «*educar com a casa*», volem donar a entendre que la casa és símbol i orientació per a espais escolars no domèstics. I potser va més enllà. És una expressió inspirada en el saber femení de la cura i principalment tenint present a la mare com a primera relació necessària per a la vida (M. Milagros Rivera, 2012). I que porta a cada mare a cultivar i atendre allò que necessita ser cuidat (Ina Praetorius, 2002). Per això, alhora va més enllà de la casa quan ho portem com a guia i orientació simbòlica allà on anem. La casa, com espai d'origen de la cura de la relació humana, la portem més enllà quan no s'interromp la continuïtat de seguir creixent a prop de la llengua materna que ens ensenya i regala cada mare com a estructura simbòlica per anomenar i estar en el món en què vivim (Luisa Muraro, 1994, Chiara Zamboni, 2008). I això ens permet viure en connexió amb el que ens ha sostingut a la vida. És aquesta connexió real i simbòlica la que ens pot orientar per no perdre'ns en un altre ordre simbòlic dominant social-cultural que ens separa de l'origen, separant-nos així del sentit vital de les relacions, creant altres mons i altres maneres de dir, superposades a la llengua materna, i altres maneres de fer que ens allunya del que som i de l'aprendre com a desig i moviment vital de creixement²¹.

Per tant, *Educar com a casa* amplia les seves fronteres per a obrir-se a noves experiències que transcendeixen la vida domèstica. Begoña González, directora de l'Escola Viva el Roure, expressa el següent, a partir de comentaris que fan les criatures sobre que l'escola s'assembla a una casa:

No obstant, no es tracta que l'escola hagi de ser un espai que sembli necessàriament una llar. Es tracta que l'ambient comuniqui familiaritat als nens i nenes i als adults també. Això en el Roure no és quelcom premeditat i fruit del disseny. És la conseqüència natural d'una forma de percebre la sensibilitat de les criatures i per tant l'espai en el qual poden sentir-se a gust. I alhora és també una forma d'entendre l'espai col·lectiu com acollidor, a partir del que les famílies i l'equip educatiu hi aporten –cadires restaurades, cortines separant espais, baguls de fusta, cabassos de vímet, coixins al terra per jugar, llegir, etc. Això és el que fa pensar que l'escola podria ser una casa, el que proporciona la confiança de sentir-se com a casa (José Contreras i Begoña González, 2013, p. 12).

És interessant ressaltar com l'escolta, atenta a les necessitats de les criatures, és l'impuls i motor creatiu de relacions, espais i organitzacions acurades per a un respecte a la infància i que està molt lligat a formes de cria on la mare principalment n'és una arrel important, i la sabem notar on hi és present. I també *l'educar com a casa* suggereix una manera de repensar la vida familiar, al posar més consciència en les relacions i atencions que necessiten les criatures per créixer²². L'educació *com a casa*, diferent del que s'entén com «*educar a casa*», com veurem més endavant, és una manera d'atendre

(21) Com per exemple, els llenguatges burocràtics-administratius, legislatius, jurídics, científics, etc.

(22) Precisament per la importància d'aquests vincles originaris i fonamentals, a moltes escoles alternatives es dóna molta rellevància a crear espais compartits de revisió constant amb les famílies per recolzar-se mútuament en posar més consciència a les relacions de cura que necessiten les criatures. Sobretot en situacions en què els adults, mares, sobretot, i també els pares, es poden perdre i confondre en la relació pels propis assumptes emocionals no resolts. En aquest sentit, Begoña González, directora de l'Escola Viva el Roure, explica: «Ser mares i pares al Roure no és fàcil; suposa estar disposat a entrar en la cara amagada dels fills igual que en el goig del seu benestar. I això sovint implica entrar en les pròpies foscor. Acompanyar a mares i pares no és fàcil tampoc, és posar-nos al seu servei, reconeixent el seu valor i la seva responsabilitat fonamental. Oferir-los la nostra mirada propera sabent que cadascú té la seva pròpia visió i el seu temps per a la revisió» (extret del documental *El Roure. Una escola viva*, dirigit per Antonio Laforgia, 2015).

a una qualitat del que representa avui en dia «l'educació alternativa», que no es redueix a escoles alternatives.

En el present, trobem diverses modalitats educatives que podem anomenar «alternatives» i que d'alguna manera, respiren aquest esperit de *l'educar com a casa*. En primer lloc, les escoles alternatives; moltes experiències alternatives neixen avui del desig d'educadores i també educadors (així com de mares i de pares, ja que molts d'aquests projectes, com dèiem, neixen d'un impuls compartit) de crear i sostenir una manera de fer escola, d'estar en relació amb nenes i nens, de tenir cura dels seus mons íntims i personals, d'acompanyar-los en les seves peripècies vitals, i oferir-los noves possibilitats, afavorint espais i experiències de relació social i cultural. En un sentit important, hem pogut apreciar com aquestes escoles, com hem exposat, prenen inspiració en la casa.

No obstant, avui, com hem dit, el significat d'educació alternativa és més ampli, si bé, en gran mesura segueix passant per la creació d'escoles.

D'una banda, la preocupació per la criança, el desenvolupament i l'educació de les criatures ha incorporat la inquietud de mares i famílies per l'educació de les seves filles i dels seus fills d'una nova manera²³; a vegades, compartint espais de reflexió i formació amb educadores professionals²⁴; altres, assumint les escoles alternatives un compromís d'acollida de les famílies, de manera que l'escola es converteix alhora en una proposta educativa per a mares i pares, com a oportunitat per a la reflexió i per ampliar, qüestionar i revisar mirades i actituds pedagògiques respecte a l'escolta dels seus fills i filles; i també una perspectiva més compromesa en relació a la divisió tradicional de tasques amb l'escola; això vol dir, implicar-se en una col·laboració més gran en l'educació escolar (participant en l'escola, tot i assumint compromisos per les experiències d'aprenentatge dels seus fills i filles, normalment delegades només a l'escola).

D'altra banda, no només hi ha alternatives escolars; també existeixen alternatives a l'escola: altres creacions socials que no pretenen ser escoles, sinó altres modalitats i organitzacions educatives. Per exemple, sobretot en el context de la primera infància, existeixen mares que estan creant espais per a compartir ambients de convivència i relació entre criatures i les seves mares, sense educadores professionals (de fet, alguns projectes escolars han nascut d'aquestes iniciatives de criança compartida, que posteriorment han necessitat altres formes conforme anaven creixent les criatures); o bé espais de cura per a criatures petites en què les educadores atenen en espais familiars a un grup reduït de nenes i nens (tendint així a funcionar com una mare amb uns quants fills i filles), com són les *mares de dia*²⁵.

I també representa una alternativa a l'escola *l'educació a casa*: famílies que no porten les seves filles i els seus fills a l'escola, convertint la seva llar en un lloc de desenvolupament.

(23) La revista *Viure en família* (viureenfamilia.grao.com) és un exemple d'aquesta tendència. Una revista de difusió no professional, pensada per a mares i pares en general, però que contempla una visió de l'educació i la cura per la infància i els espais familiars molt propera al que estem exposant aquí.

(24) A moltes formacions en Escoles Alternatives i en el CRAEV (Centre de Recerca i Assessorament d'Educació Viva. www.educacionviva.com) assisteixen mares i també alguns pares, juntament amb educadores.

(25) Es pot veure, per exemple, www.llarsmaresmedia.com. Les mares de dia solen ser mares també i són educadores professionals les quals ofereixen la seva pròpia llar –o una d'aliena– adaptada i equipada com a servei d'atenció i cura a la primera infància entre 0-6 anys, en grups reduïts de 3, o màxim 4 criatures en un ambient amorós, acollidor i casolà com a continuïtat de la família. Un exemple de com funcionen i s'organitzen es pot trobar a Mònica Martínez i Cristina Latorre (2015).

lupament i aprenentatge integral, més enllà de les atencions que normalment cobreix la vida familiar. Així les famílies assumeixen la responsabilitat d'experiències i aprenentatges que normalment s'esperen d'una escola. Aquesta idea d'escola a casa, *homeschooling*, té la seva controvèrsia, perquè si bé, com ja hem exposat, la seva idea originària procedia d'una visió alternativa de l'educació, en algunes situacions s'ha convertit –en especial als EUA– en una cobertura per a models d'educació ultraconservadora; si bé, com exposen Kunzman i Gaither (2013), no és aquesta la tendència a Europa. L'escola a casa, en el seu sentit de l'educació alternativa, suposa tenir cura d'altres formes d'ensenyança i aprenentatge, amb més llibertat d'iniciativa i elecció per part de les criatures, participant d'espais variats de relació i activitat (Thomas i Pattison, 2013), i les famílies, normalment, no viuen aquesta experiència de forma aïllada, sinó que s'associen i creen xarxes de recolzament mutu²⁶; fins i tot, en ocasions, amb l'assessorament d'escoles alternatives (Clonlara School)²⁷.

Obertura pedagògica: movent els marges

Hi ha un model d'escola que ha esgotat el seu sentit. Cada vegada hi ha més senyals que el sentit dominant que s'aferra en mantenir-se i que ha impregnat tant de temps la vida i les relacions a l'escola del patriarcat i del capitalisme està agonitzant. En són alguns exemples: les contínues reformes, les pressions del rendiment, les comparacions i rànquings nacionals i internacionals, la ideologia de l'esforç (quan no es pot o no se sap apel·lar al desig íntim i al sentit del que es necessita i del que es fa), el sotmetiment al sistema econòmic, la pèrdua de credibilitat del sistema educatiu. Tot això són senyals evidents d'una pèrdua de sentit. Una pèrdua de sentit vital que perceben moltes mestres, de la mateixa manera que els passa a molts nens, nenes i joves. Aquesta pèrdua de desig vital a l'escola es nota sobretot per l'esgotament dels cossos de mestres, de criatures, de joves des dels d'infantil fins a la universitat, quan se'ls apaga el seu propi impuls vital, per a adaptar-se com sigui a tot allò que els ve exigit des de l'exterior.

Més enllà dels senyals del present, de les circumstàncies socials actuals, no es tracta tant sols d'una qüestió conjuntural. El sistema educatiu es basa en uns pilars que avui ja, per a molts, s'han fet insuportables. En primer lloc, el model escolar que ha establert el sistema educatiu, l'escola graduada (Antonio Viñao, 1990), ha donat lloc a una escola massificada, a una homogeneïtzació de les criatures i a nivells preestablerts d'aprenentatge. En segon lloc, la normativització burocràtica imposa certes estructures organitzatives que dificulten el desenvolupament de projectes singulars; i a més a més, aquesta normativització s'interioritza com a mentalitat reguladora de pràctiques i relacions dins de moltes escoles. En tercer lloc, el currículum imposat afavoreix sobretot la transmissió d'un coneixement abstracte, asexuat i, en general, desconnectat del propi viure de criatures i amb moltes ocasions també de les i dels mestres. Aquests pilars per si mateixos apaguen l'alegria d'aprendre i de créixer amb harmonia i amb connexió interna.

(26) Es poden consultar els webs d'Educar en família (www.educarenfamilia.org), la coordinadora catalana d'educació a casa. I també, a nivell estatal, ALE-Asociación para la Libre Educación (educacionlibre.org/educarencasa.htm).

(27) És el cas de Clonlara School, una escola alternativa d'Estats Units que dona suport a famílies que eduquen a casa (www.clonlara.org/home), i que compte també amb una oficina a Espanya per a donar suport a famílies hispanes (www.clonlara.es).

Els pilars que sostenen el sistema educatiu, i els nous intents neoliberals d'actualitzar-los (Christian Laval, 2004), representen una visió educativa d'acord amb una mentalitat que cada vegada s'ajusta menys a una societat on també hi estan creixent altres processos relacionals i comunitaris amb aspiracions més vitals. No tothom vol per a sí ni per a les seves filles i els seus fills aquesta vida sota pressió, ni com a present, ni com a futur anunciat. Moltes i molts mestres tampoc. Malgrat les condicions en què s'institueix i es regula l'escola en el sistema educatiu, hi ha docents que posen en joc altres relacions, condicions i pràctiques d'ensenyança que aconsegueixen anar més enllà dels condicionaments institucionals. Tot i que, generalment, els sistemes de regulació acaben imposant els seus límits i pressions d'una manera o altra.

Davant d'aquest sentit de l'educació i l'escola instituïda, l'educació alternativa, com a impuls creatiu, busca espais, relacions i processos educatius que afavoreixin el creixement de les criatures respectant el seu impuls vital. Així, podem destacar alguns dels trets més distintius que poden haver-hi darrera les experiències d'educació alternativa (Contreras, 2010):

- El que guia a qui sosté aquestes experiències no és complir amb les expectatives oficials del sistema (encara que tampoc busca anar en contra d'elles), sinó que busquen cultivar i tenir cura d'allò més genuí i propi de cada nena, de cada nen. I a la vegada busquen preguntar-se sobre quins són aquells ambients, relacions i experiències que poden oferir els adults per a acompanyar a cada una i cada un d'ells. Són apostes per viure amb nenes i nens, acompanyant-los en les seves peripècies vitals, oferint-los noves possibilitats. Això ha comportat pensar en escoles petites. Són espais on nenes i nens poden conviure amb edats diferents i compartir experiències que permetin als adults estar amb atenció a la singularitat de cada criatura.
- Generalment tenen a disposició espais diversos, amb mobiliari i amb ambients que suggereixen una disposició del cos que permet escoltar i seguir el propi moviment espontani, més enllà d'asseure's en una taula i esperar l'activitat que se'ls digui. Són ambients que propicien prendre iniciativa, desplegar activitats que es desitgin, agrupar-se de diferents maneres. Són espais semblants a tallers de tot tipus, sales d'estar, biblioteques, clubs de temps lliure, racons diversos... Generalment també espais exteriors, que afavoreixen moltes activitats de moviment, creativitat a partir dels materials i descobriments que ofereix l'entorn més natural. La majoria de propostes són voluntàries i obertes i, per tant, permeten a les criatures desplegar-se segons els seus propis recursos, qualitats i necessitats.
- Escoles on nenes i nens poden atendre al sentit íntim de sí en relació als altres, i on la tasca sempre en construcció (mentre es fa i es viu tot el que es té entre mans) és en el fons l'exploració de la llibertat en relació a altres amb qui han d'entendre's i conviure: assumir cada qual el seu propi camí, les seves pròpies exploracions i decisions, i les conseqüències que comporta en relacions de convivència. Aquesta pràctica de llibertat i responsabilitat sol tenir com a escenari fonamental, en moltes d'aquestes escoles, les formes de regulació i decisió col·lectiva, on nenes i nens deliberen i decideixen molts àmbits de funcionament de l'escola. L'escolta i el tenir-se en compte, el preguntar-se mútuament –no només els adults a les criatures, sinó també entre ells i elles– forma part d'una pràctica educativa molt significativa.

- Projectes educatius que tenen cura d'un sentit *orgànic* de l'aprenentatge i del desenvolupament, ja que aquests no són lineals, sinó que són relacionals, discontinus, amb alts i baixos i singulars en cada criatura. Cadascuna d'elles necessita seguir les seves pròpies trajectòries per anar integrant una comprensió del món i dels seus propis recursos per a relacionar-se amb ell. Tenir cura d'un aprenentatge orgànic en criatures i joves suposa atendre en especial a les sensacions que s'experimenten, a allò que es viu amb tota la corporeïtat, a la sensibilitat que es desperta, a la maduració orgànica i neurològica que es propicia en l'experimentació amb la vida natural, social i cultural. Per això es considera fonamental tenir cura de les relacions entre el temps del viure i el temps d'aprendre. Així, les situacions informals, les distintes formes de convivència, el joc, l'experimentació, els projectes i els plans propis, el temps personal, les pròpies decisions i accions són fonamentals. I també les activitats i organitzacions que sorgeixen de la necessitat per a la vida en comunitat poden ser part del que es compon com experiència quotidiana.
- Són escoles on es posa una atenció especial a l'observació i a l'escolta de les nenes i nens. Es compte amb el que cada criatura té: la seva curiositat innata, les seves ganes d'explorar allò que l'envolta, la seva necessitat de donar sentit al món, el seu fort i significatiu vincle amb la seva família (amb tota la seva complexitat), el seu desig de trobar el seu lloc en la relació amb les i els altres. I també els seus bloquejos, les seves fugides davant dels conflictes i davant les dificultats. És un profund respecte i amor el que hi ha darrera del desig d'entendre i tenir cura d'allò que cada nena i nen porta en sí com a propi i singular, i la forma en què es busca la seva incorporació a la vida social i cultural no sigui a costa d'això que tenen de genuí i propi. Un respecte i amor també per les famílies, amb qui es busquen maneres de compartir reflexions i mirades en relació a les seves filles i fills.

Tots aquests aspectes estan vius avui i orienten les pràctiques dels projectes d'educació alternativa. I també són trets que orienten la recerca de molts docents que treballen dins del sistema educatiu, en escoles «convencionals». Més enllà de la possibilitat real que puguin tenir de viure les seves pràctiques en les seves escoles d'acord amb aquests trets, representen inquietuds i desitjos cada vegada per a més mestres. Més que una divisió definida entre qui forma part de l'educació alternativa i qui es troba dins de les escoles convencionals, el que sí amb seguretat podem afirmar és que els majors graus de llibertat en les pràctiques de qui es mouen en els marges del sistema, permeten fertilitzar terrenys i pràctiques educatives valuoses per a tothom.

Avui en dia són molts les i els docents del sistema educatiu que s'interessen per les formacions pedagògiques que promouen les escoles alternatives, o que visiten aquests projectes en les seves jornades de portes obertes. També han aparegut formacions que en gran mesura han nascut de fonts alternatives, i que es dirigeixen de manera indistinta a educadores i educadors que treballin dins o fora del sistema educatiu, com a també a mares i pares²⁸. Cal remarcar la creació, en els últims anys, de noves escoles públiques que s'han inspirat en experiències i filosofies educatives i plantejaments pedagògics

(28) Entre d'altres, es poden consultar des de la XELL moltes de les formacions que es fan. Així com la formació d'Educació Viva, organitzada des del CRAEV per Jordi Mateu (<http://www.educacionviva.com>), i també la formació en Pedagogia sistèmica coordinada per Carles Parellada i Mercè Travasset.

alternatius, emparant-se en la normativa que permetia fer-ho amb un equip docent cohesionat i amb una mínima estabilitat²⁹.

Com altres pràctiques i filosofies alternatives en la vida social (salut, agricultura ecològica, economia), aquestes neixen necessàriament en els marges d'allò instituit, i fins i tot d'allò legal. Amb el temps, a base de l'afirmació de la seva existència, de l'expansió de les seves pràctiques i de l'interès i reconeixement que han despertat, l'administració les ha acabat reconeixent i legalitzant –fins i tot incorporant al seu sistema públic–. És així com a molts països europeus són reconegudes diverses modalitats d'educació alternativa³⁰.

En l'orientació de la majoria de les experiències d'educació alternativa a Catalunya i Espanya, en els seus fonaments i escrits, percebem una sensibilitat i un llenguatge que, a diferència del que més es visibilitza en mitjans i organitzacions internacionals d'educació alternativa, estan més pendents de senyalar l'acompanyament amorós i respectuós als processos de creixement i aprenentatge. En canvi, en les declaracions d'aquestes organitzacions internacionals predomina més un llenguatge que encara mira a l'educació en termes de poder i de drets³¹. En aquest sentit, pensem en la necessitat que l'educació alternativa, com a educació lliure, segueixi explorant i desenvolupant un sentit lliure de la relació educativa, tal com ha estat l'experiència d'una maternitat lliure que ha nodrit tants projectes.

Els marges són importants perquè desenvolupen una consciència i unes pràctiques aprofitant-se d'un pensar i d'un fer fora de la significació ja donada i encotillada. És l'impuls primer humà connectat amb la creativitat i fertilitat que empeny a la recerca de noves pràctiques, nous llenguatges. I quan el desig es contagia per la pròpia necessitat vital que l'empeny és difícil tornar enrere. Gairebé en aquests 15 anys després de la creació de l'Escola Viva El Roure, al 2001, simultani a altres creacions en altres indrets de Catalunya i d'Espanya, podem parlar d'un moviment educatiu que no es pot detenir. L'Administració està en un moment que no pot eludir tot el que està creixent i el que està aportant aquest impuls nou i vell de transformació educativa que ens implica a molts nivells de les nostres vides. I haurà de buscar solucions per reconèixer-les i fer un lloc públic per a totes aquestes experiències i projectes, com han fet i estant fent en molts d'altres països. Això significa no només legalitzar noves experiències, sinó obrir altres maneres de gestió que permetin que els marges segueixin explorant i fertilitzant.

(29) En són un exemple: Martinet, Congrés-Indians, Itaca.

(30) Pot consultar-se *l'Atlas of the Human Rights to Education and Freedom of Schooling in Europe, de l'European Forum for Freedom in Education – EFFE* (Manfred Borchert i Robert Bell, 2003), un estudi en què entre altres qüestions s'informa sobre el reconeixement de diferents modalitats d'educació alternativa en 20 països europeus (entre els quals no hi és Espanya).

(31) Per exemple, David Gribble (2013) resumeix els ideals que assumeixen les escoles que pertanyen a IDEN: respecte i confiança a les criatures; igualtat d'estatus de criatures i adults; responsabilitat compartida; llibertat d'elecció d'activitats; govern democràtic de criatures i adults junts, sense referència a cap sistema o guia suposadament superior. I en la trobada de l'IDEC de 2005, van acordar que les criatures tenen el dret de decidir individualment com, quan, què, on i amb qui aprenen; i a participar de forma igualitària en les decisions sobre el govern de l'escola, les seves regles i sancions. En canvi, la XELL, quan exposa el que caracteritza l'Educació Lliure, es refereix a la manera de mirar i tenir cura de la relació amb les criatures i de tot allò que és important respectar: la convivencialitat, les necessitats, ritmes i intimitat de cada persona, la llibertat responsable, la corresponsabilitat i l'aprenentatge vivencial (educaciolliuere.org). L'IDEN (International Democratic Education Network) és una xarxa que agrupa moltes de les escoles alternatives a nivell mundial (www.idenetwork.org). L'IDEC (International Democratic Education Conference) és la denominació del congrés anual de l'IDEN.

No és una qüestió d'incloure-les en la lògica de control del sistema educatiu; per tant no es tracta d'absorbir-les. Es tracta més aviat d'inspirar-se en les experiències alternatives per fer més respirable, més sana, més lliure i oberta, més creativa i respectuosa l'educació de nenes i nens, de noies i nois, per amor al món.

Referències

- Arnaus, R. (2006) «Viure l'educació a prop de la veritat». *Senderi. Educació en valors*, 24.
- Borchert, M.; Bell, R. (2003) *Atlas of the Human Rights to Education and Freedom of Schooling in Europe*, European Forum for Freedom in Education – EFFE. Witten, Druckerei Zengerle.
- Carbonell Sebarroja, J. (2015) *Pedagogías del siglo XXI. Alternativas para la innovación educativa*. Barcelona, Octaedro.
- Carnie, F. (2003) *Alternative Approaches to Education. A guide for parents and teachers*. Londres, Routledge/Falmer.
- Cigarini, L. (1996) *La política del deseo. La diferencia femenina se hace historia*. Barcelona, Icaria.
- Colectivo de Mujeres de Boston (2000) *Nuestros cuerpos, nuestras vidas*. Barcelona, Plaza & Janés (Ed. anglesa 1971).
- Contreras Domingo, J. (2004) «Una educación diferente». *Cuadernos de Pedagogía*, 341, p. 12-17.
- (2010) «Otras escuelas, otra educación, otra forma de pensar en el currículum», a Gimeno Sacristán, J. [Comp.] *Saberes e incertidumbres sobre el currículum*. Madrid, Morata, p. 548-566.
- Contreras Domingo, J.; González Minguillón, B. (2013) «Habitar el espacio y el tiempo en la escuela alternativa: recorridos y relatos». *Investigación en la Escuela*, 79, p. 7-18.
- Cuadernos de Pedagogía (1999) «'La Casita'. Un proyecto alternativo en la primera infancia». *Cuadernos de Pedagogía*, 283, p. 28-36.
- De Vita, A. (2012) *La creación social: Relaciones y contextos para educar*. Barcelona, Laertes.
- Dennison, G. (1972) *Las vidas de los niños*. México, Siglo XXI.
- Dewey, J.; Dewey, E. (1918) *Las escuelas de mañana*. Madrid, Hernando.
- Diotima (1987) *Il pensiero della differenza sessuale*. Milà, La Tartaruga.
- Domènech, J. (2009) *Elogi de l'educació lenta*. Barcelona, Graó.
- Eberhart, F.; Kapelari, B. (2010) *Handbuch Freie Alternativschulen*. Dörfles (Àustria), Renate Götz Verlag.
- González, B. (2004) «El Roure: una escuela para cuidar el alma infantil». *Cuadernos de Pedagogía*, 341, p. 30-34.
- Graubard, A. (1981) *Liberemos a los niños. El movimiento de las Escuelas Libres*. Barcelona, Gedisa.
- Gribble, D. (1998) *Real Education. Varieties of freedom*. Bristol, Libertarian Education.
- (2004) *Lifelines*. Bristol, Libertarian Education.
- (2013) «Other education in practice». *Other Education. The Journal of Educational Alternatives*, 2 (1), p. 60-66.

- Holt, J. (1981) *Teach Your Own: a Hopeful Path for Education*. Nova York, Delta-S. Laurence.
- Holt, J.; Farenga, P. (2003) *Teach Your Own: The John Holt Book of Homeschooling*. Cambridge, MA, Da Capo Press.
- Honoré, C. (2008) *Bajo presión: cómo educar a nuestros hijos en un mundo hiperexigente*. Barcelona, RBA.
- Illich, I.; Zola, I.K.; Knight, J.M.; Caplan, J.; Shaikhe, H. (1981) *Profesiones inhabilitantes*. Barcelona, Hermann Blume.
- Korn, C. V. (1991) *Alternative American Schools. Ideals in action*. Albany, SUNY Press.
- Kunzman, R.; Gaither, M. (2013) «Homeschooling: A comprehensive survey of the research». *Other Education. The Journal of Educational Alternatives*, 2 (1), p. 4-59.
- Laval, C. (2004) *La Escuela no es una empresa: el ataque neoliberal a la enseñanza pública*. Barcelona, Paidós.
- Leue, M. (1992) *Challenging the Giant: the Best of SKOLE, the Journal of Alternative Education*. Ashfield, Down to Earth Books.
- Librería de Mujeres de Milán (2006) *La cultura patas arriba*. Compilació, pròleg i traducció de María-Milagros Rivera Garretas. Madrid, horas y HORAS.
- Luzuriaga, L. (1924) *Escuelas de ensayo y de reforma*. Madrid, Museo Pedagógico Nacional/J. Cosano.
- (1925) *Escuelas activas*. Madrid, Museo Pedagógico Nacional/J. Cosano.
- Librería de Dones de Milà (1996) *El final del patriarcat*. Barcelona, Pròleg.
- Mamine Miwa, K. (2014) *El Movimiento Vital*. Barcelona, Icaria.
- Martinengo, M. (2011) «La voz del silencio. Me llama desde siempre». *DUODA, Estudis de la Diferència Sexual*, 40, p. 42-60.
- Martínez, M.; Latorre, C. (2015) «Una segona casa. Les Mares de Dia». *VIURE en família*, 57, p. 31-34.
- Mercogliano, C. (1998) *Making It Up As We Go Along: The Story of The Albany Free School*. New York, Heinemann.
- Migjorn, casa de naixements (2010) *Parir, néixer i créixer. Posem paraules a les vivències*. Barcelona, Ed. Icaria.
- Muraro, L. (1994) *El orden simbólico de la madre*. Madrid, horas y HORAS.
- (2013) *La increíble suerte de nacer mujer*. Madrid, Narcea Ediciones.
- Noddings, N. (1984) *Caring. A feminine approach to ethics and moral education*. Berkeley, University of California Press.
- Piussi, A. M. (1999) «Partir de sí: necesidad y deseo». *DUODA Revista d'Estudis Feministes*, 19, p. 107-126.
- Praetorius, I. (2002) «La filosofía del saber estar ahí. Para una política de lo simbólico». *DUODA Revista d'Estudis Feministes*, 23, p. 99-110.
- Rivera Garretas, M. M. (2005) *La diferencia sexual en la historia*. València, Universitat de València, Servei de Publicacions.
- (2012) *El amor es el signo. Educar como educan las madres*. Madrid, Sabina Editorial.

- Terol, E. (2015) «Ojo de Agua, Ambiente Educativo. Donde los niños y las niñas deciden». *Cuadernos de Pedagogía*, 452, p. 18-25.
- Thomas, A.; Pattison, H. (2013) «Informal Home Education: Philosophical aspirations put into practice». *Studies in Philosophy of Education*, 32, p. 141-154.
- Tolstói, L. (2003) *La escuela de Yásnaia Poliana*. Barcelona, Olañeta (ed. original, circa 1860).
- Viñao, A. (1990) *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*. Madrid, Akal.
- Wild, R. (1999) *Educación para ser. Vivencias de una escuela activa*. Barcelona, Herder.
- (2003) *Calidad de vida. Educación y respeto para el crecimiento interior de niños y adolescentes*. Barcelona, Herder.
- (2006) *Libertad y Límites. Amor y Respeto*. Barcelona, Herder.
- (2009) *La vida en una escuela no directiva*. Barcelona, Herder.
- (2011) *Etapas del desarrollo*. Barcelona, Herder.
- Zamboni, C. (2008) «La lengua materna entre la confianza, el semidelirio y el amor a lo vivo». *DUODA, Estudis de la Diferència Sexual*, 35, p. 19-34.

Educación alternativa: Movimientos creativos hacia una apertura pedagógica

Resumen: Partiendo de nuestra propia experiencia de implicación en la educación alternativa, hemos aportado algunas claves del que esta propuesta educativa representa hoy. Detrás de los movimientos y experiencias de educación alternativa hay un deseo de una educación respetuosa con la infancia, un deseo muy vinculado en el origen de muchas experiencias a una maternidad libre, es decir, que surge de la conciencia íntima y de la necesidad de poner atención y cuidado de una madre con su criatura y no de las imposiciones de expertos, o de los patrones de crianza socialmente instalados. En la actualidad, la educación alternativa es más amplia que solo escuelas alternativas. Incluye otras experiencias no escolares y la expansión de estas preocupaciones y atenciones en los espacios familiares. Y también existen en la actualidad escuelas públicas que están inspiradas en enfoques y propuestas de educación alternativa. El texto recoge algunas claves de lo que ha ido conformando este legado pedagógico y acaba enunciando los rasgos esenciales más comunes que se pueden reconocer en la educación alternativa hoy.

Palabras clave: Educación alternativa, Educación libre, Educar como en casa, Maternidad libre

Éducation alternative : Mouvements créatifs vers une ouverture pédagogique

Résumé : En partant de notre propre expérience d'implication dans l'éducation alternative, nous avons apporté quelques clés que cette proposition éducative représente aujourd'hui. Derrière les mouvements et expériences d'éducation alternative, il y a le désir d'une éducation respectueuse de l'enfance. Ce désir est étroitement lié à l'origine de nombreuses expériences d'une maternité libre, c'est-à-dire qu'il surgit de la conscience intime et de la nécessité de l'attention et du soin d'une mère envers son enfant et pas d'impositions d'experts, ni de modèles d'éducation socialement établis. Actuellement, l'éducation alternative est plus développée que dans les seules écoles alternatives ; elle comprend en effet d'autres expériences non scolaires ainsi que l'extension de ces préoccupations et attentions dans les espaces familiaux. Il existe aussi actuellement des écoles publiques qui s'inspirent d'approches et de propositions d'éducation alternative. Ce texte recueille quelques clés de ce qui conforme cet héritage pédagogique et se termine par l'énonciation des traits essentiels les plus communs que l'on peut reconnaître aujourd'hui dans l'éducation alternative.

Mots clés : éducation alternative, éducation libre, éduquer comme à la maison, maternité libre

Alternative education: Creative movements working towards a breakthrough in education

Abstract: Building on the authors' experience in the field, this paper reviews the key features of movements in alternative education today. It observes the underlying desire to build an educational model that is respectful of childhood, in many cases closely associated with the principles of free mothering. In other words, it argues, the current movements in alternative education emerge from our private conscience and our understanding of the need to uphold the figure of the mother as the carer of her child, resist the impositions of education experts and question socially-instilled patterns of childrearing. Furthermore, it observes that alternative schools are only one setting for alternative education, which is also practised in the home and other family spheres, and in some state schools. Finally, the paper examines the ideas that have shaped this educational legacy and describes the features that most clearly identify the practice of alternative education today.

Key words: alternative education, free education, homeschooling, free mothering